

Микола Сулима

ДРАМА ПРО ІВАНА МАЗЕПУ

Стаття пропонує комплексний аналіз трагедокомедії Лаврентія Горки “Йосиф-патріарха”, написаної на початку XVIII століття й присвяченої українському гетьманові І. Мазепі.

Ключові слова: давня українська література, шкільна драма, трагедокомедія, біблійний персонаж, історичний підтекст.

Лаврентій Горка (1671–1737) – письменник, освітній і церковний діяч – спочатку був вихованцем, а потім викладачем Києво-Могилянської академії. У 1707–1708 роках він написав і прочитав студентам курс піітики “*Idea artis poëseos*”, а в травні 1708-го (під час рекреацій) поставив із школярами свою трагедокомедію “Йосиф-патріарха”. Твір називають яскравим здобутком жанру в українській драматургії початку XVIII ст., що засвідчив неабияке її піднесення.

Повна назва п’єси – “Йосиф-патріарха, який своїм переданням, вузами, темницею і пошануванням царського престолу Христа, сина Божого, був проданий, страждав і вознісся із славою у прообразнім зв’язку. В преславній академії Київській для огляду руському христоловному родові від руських добродних синів дією, що від поетів зветься трагікомедія, року 1708, травня 25, у вівторок після шестя Святого Духа показаний”. Його текст уперше опублікував М. С. Тихонравов 1874 року [3, т. 2, с. 356–427].

Будова твору традиційна: п’ять дій розбито на з’яви, в кінці – епілог.

Драма написана силабічним віршем.

У ній діють біблійні персонажі у відповідності до старозавітної книги “Буття”, яка всьому світові подарувала історію про Йосифа: Йосиф, Друг Йосифа, Вельмож, Слуга, Вісник, Пентефрій, Фараон, цар Єгипетський, одинадцять Сенаторів, Виночерпій, два Звїздочетцы (Звїздарі, або Астрологи), чотири Мудреці. Також фігурують традиційні персонажіковані алегорії – Заздрість, Сила Пекла, Захист Божий, Совість, Спокуса, Подруга Спокуси, три Дїлателі, Тайновидець, Ворогування.

В основі сюжету лежить історія Йосифа – одинадцятого сина патріарха Якова, якого брати з ревнощів продали до Єгипту. Особливі чесноти дозволили юнакові заслужити милість фараона. У роки голоду Йосиф рятує від смерті не лише єгиптян, але й родину Якова, яка переселилася до Єгипту (див. старозавітну Книгу Буття, гл. 37–50). Лаврентій Горка вибрав для своєї драми епізоди спокуси Йосифа дружиною Пентефрія і вдалого тлумачення фараонового сну.

Образ біблійного Йосифа християнські екзегети трактують як прообраз Ісуса Христа, але автор української драми, зображуючи свого героя, по суті, має на думці Івана Мазепу, про що мова піде окремо.

Епізод про Йосифа належить до низки чи не найдраматичніших у Старому Завіті. Його особливе місце визначається також тим, що, на думку тлумачів Святого Письма, історія продажу в рабство й возвеличення Йосифа таїть у собі один із численних натяків на появу, митарства й воскресіння Ісуса Христа. Тому-то найчастіше інсценізовані сторінки про Йосифа і його братів зустрічаються у великодній драмі, змонтованій так, щоб у всій повноті відтворити подвиги Сина Божого. Є вони в “Дїйствіи, на страсти Христовы списанном” (середина XVII ст.), у “Торжестві Єстества Человїческаго” (1706), у “Властотворному образі Человїколюбія Божія” Митрофана Довгалевського (1737).

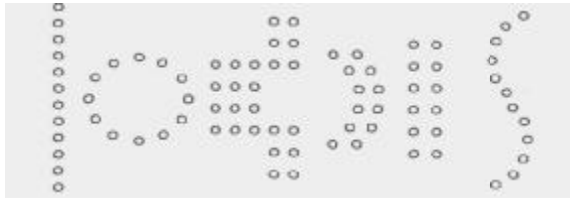
До нас дійшли драми, в яких показано лише підлий вчинок братів. Очевидно, не без впливу драми “Йосиф” поляка М. Рея чи якоїсь іншої драми на цю тему в стінах Київської академії в 1630-х рр. розігрувалася постановка, у якій історія Йосифа доводилася аж до його зустрічі з батьком у Єгипті (роль Йосифа грав тоді Лазар Баранович, Веніаміна – Феодосій Сафонович) [2, с. 73].

Ще М. І. Петров писав, що “Лаврентій Горка одним із перших порушив її (заборону єзуїтів показувати на кону закоханість. – М. С.), виставивши на сцені дружину Пентефрія з

нечистою пристрасстю. <...> Лаврентій Горка спробував показати на сцені зародження й розвиток нечистої пристрассті дружини Пентефрія і дати психологічне пояснення цього типу хтивної аристократки” [2, с. 246]. Він же звертає увагу й на те, що драматург зумів навіть знайти пояснення, а може, й виправдання її поведінки байдужістю Пентефрія, їхньою бездітністю [2, с. 249]. Тож саме в цьому полягає новаторство письменника.

Після 4-ї дії в “Йосифові-патріарсі” співав хор. Лаврентій Горка подає схему, за якою мали стояти хористи. Ось вона (для зручності розміщуємо горизонтально):

М. І. Петров висунув гіпотезу, що “малюнок” розташування на сцені хору являє собою анаграму, “можливо, імені й титулу гетьмана Іоанна Мазепи: Jo(hannes) M(azepa) D(ux) U(krainae) S(upremus) (Іоанн Мазепа, верховний князь український) [2, с. 244] (про анаграми див. [1, с. 313–314]). Отже, не виключено, що “Йосиф-патріарха” складає собою ще одне прославлення діяльності Івана Мазепи.

Трагедокомедію ставили в кінці травня 1708 р. Але ще 10 березня Петро І дізнався про т. зв. зраду Івана Мазепи. У дні “прем’єри” саме піддавалися тортурам доносики на гетьмана. Свідченням того, що Лаврентій Горка мав на меті прославлення видатних заслуг Мазепи перед Україною, є створений у драмі образ Йосифа-управителя, якому вдалося врятувати від голоду багатьох людей і забезпечити майбутнє синам Ізраїля. Не випадковим є й епізод про спокусу й наклеп на Йосифа, а також епізод, який закінчився не покаранням, а возвеличенням героя. У зв’язку з цим привертають увагу такі слова в епілозі:

... а врази
З чудом и з страхом своя прекланяху
Глави и аки цара почитаху
[3, т. 2, с. 427].

Драма цікава ще й тим, що в ній зустрічається подвійне відображення: з одного боку, Йосиф – “прообразова Христа”, з іншого – Івана Мазепи. Такий прийом свідчить про неабияку майстерність автора. Тому важко погодитися з думкою М. І. Петрова про те, що “за змістом своїм трагедокомедія Лаврентія Горки, очевидно, не становить чогось нового” [2, с. 244].

Література

1. Морозов П. О. История русского театра до половины XVIII столетия / П. О. Морозов. – СПб., 1889.
2. Петров Н. И. Очерки из истории украинской литературы XVII и XVIII веков. Киевская искусственная литература XVII–XVIII вв., преимущественно драматическая / Н. И. Петров. – К., 1911.
3. Тихонравов Н. Русские драматические произведения 1672–1725 годов / Н. Тихонравов. – Т. II. – СПб., 1874.

Mykola Sulyma Drama about Ivan Mazepa

A brief complex analysis of Lavrentiy Horaka's tragicomedy “Joseph the Patriarch,” which was written in the early 18th century and dedicated to the Ukrainian Hetman I. Mazepa (Mazepa), has been given in the article.

Key words: Old Ukrainian Literature, school drama, tragicomedy, biblical character, historical underlying idea.

Mykola Sulyma Драма об Івані Мазепі

В статті представлено комплексний аналіз трагедокомедії Лаврентія Горки “Йосиф-патріарх”, написаній в началі XVIII століття і посвяченій українському гетьману І. Мазепі.

Ключевые слова: древнеукраинская литература, школьная драма, трагедокомедия, библейский персонаж, исторический подтекст.

Надійшла до редакції 28.04.2009 р.

